

UDK: 821.163.4.09-31 Kovač M.

Pregledni rad

Svetlana ČABARKAPA (Podgorica)

Ministarstvo prosvjete Crne Gore

svetlana.cabarkapa@mps.gov.me

AUTOPOETIČKI STAVOVI U ROMANU UVOD U DRUGI ŽIVOT MIRKA KOVAČA

*Piščeva je zamka knjiga, njegov unutrašnji lavirint,
njegov p r o c e s i njegov z a m a k.
(M. Kovač)*

Cilj ovoga rada je odrediti prirodu i funkcionalnost autopoetičkih stavova u romanu *Uvod u drugi život* Mirka Kovača u ukupnom svijetu djela, njegovoj pripovjedačkoj strukturi i oblikovanju lika glavnoga junaka – pripovjedača, mladoga pisca. Autopoetički stavovi pisca kao važni elementi poetike djela, napisanog u postmodernom maniru, obuhvataju cio sistem, niz pravila, instrukcija, samoinstrukcija i razmišljanja o tome kako pisati i što je konačno suština i svrha pisanja. Ugrađeni u pripovjedačko tkivo, presijecaju ga i doprinose disperziji i diskontinuitetu pripovjednog toka, čime ga čine kompleksnim, prožimaju ga i izgrađuju u višestruko složenu postmodernu strukturu.

Ključne riječi: *autopoetički stavovi, autopoetički sistem, poetika romana*

Autopoetički stavovi u romanu kao važan segment poetike djela predstavljaju, mada naizgled neuređen, sistem misli, stavova, sagledavanja literarnog stvaranja kao individualnog čina koji je u interakciji sa društvenim životom u ukupnosti. Iako „rasuti“ po čitavom djelu, autopoetički stavovi čine njegovu suštinu, prožimaju roman, njegova su okosnica i iz njega logički slijede budući da je intertekstualnost okvir i strukturna mreža djela zamišljenog kao „laboratorija pisca“ i otvoreni sistem u koji se slivaju utisci, slike, iskustva, sjećanja.

Pisanje kao sudbina

Pisanje se sagledava kao sudbina od koje se ne može pobjeći, uz mire-nje s tim da ono ne ide uz spokojni, porodični, obični život. Kontradiktornost takve spoznaje i naslova prološkog teksta posljednjeg poglavlja *Ti si spasen*, može se dekodirati kao poruka običnom smrtniku koji ima sve ono što će pisac „pokvariti svojim knjigama“: *uredan život, mirovinu, srdačnost s ljudi-ma, nedeljne blagdane, putovanje u zavičaj, ugled među rodbinom, porodična zadovoljstva, davanje bližnjima, prijateljstva, ljubav, sreću u jednostavnosti-ma, radosti u svakodnevnom, darovanja deci, mirnu savest, staleške obaveze, konačno i vlastitu smrt*.¹

U neobično strukturiranom pripovjednom segmentu pod nazivom *Razgovori u Beogradu*, koji se sastoji od niza crtica odvojenih zvjezdicama, savjetujući u šetnji Kalemegdanom kolegu pisca koji tek počinje da se bavi literarnim stvaranjem i prenoseći mu vlastita iskustva, pisac zapravo izlaže svoja poetička načela, zaokružuje svoju poetiku u malom, nizom savjeta u vezi s literaturom, načinom pisanja, odnosom s kolegama, kritičarima, odno-som prema vlasti, angažovanosti i sl. Svi ovi stavovi, razmišljanja naglašeno su obojeni ličnom notom i nekim posebnim ironijsko-kritičkim tonom.

Saopštavajući dobronamjerno svoje stavove, pisac se sjeća savjeta koje je sam „pre nekih petnaestak godina“ dobio od Bulatovića² koji je „kroz vetar govorio o sebi“.

Baviti se književnošću znači otisniti se na pučinu neizvjesnosti, gdje je sve daleko – i slava i novac. Zaroniti duboko u sebe, u svoj unutrašnji svijet da bi se bolje sagledao realni svijet koji je *pokvaren*, kako pisac kaže.

Priznanja i slava

Trenutak priznanja i slave, tako dragocjen svima koji se bave literatu-rom, i ne samo literaturom, ne treba sanjati, ne treba očekivati *pozive i slavna mesta, čast u svom zavičaju, poklone i odlikovanja*.

„Nemoj samo da maštaš o dobitku i ugledu koji ti može pribaviti knji-ževnost. Takođe nemoj govoriti o svojim rukopisima nikome osim prisnim osobama; one su s tobom i stoga što su spremne da sve podnose. I ono što je danas odbačeno sutra može da vredi. Nemoj sad kao dvadesetdvogodišnjak da misliš da ćeš u četrdesetim biti poštovan i omiljen, pogotovu ako tvoje bavljenje literaturom bude uspešno. (...) Čudi se svemu kao i dosad, kao što si

¹ Mirko Kovač, *Uvod u drugi život*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 329. – U cijelom radu se pored citata iz Kovačeva romana *Uvod u drugi život* stavlja samo broj stranice u zagradama.

² Miodrag Bulatović, pisac.

bio začuđen gradom kad si ga prvi put vidio. Osvrći se i posmatraj sve. Ako budeš dosledan i uporan mnoge će se slučajnosti upravo tebi dogoditi. Otidi kad god možeš u sobu svog detinjstva. Otuda ćeš najbolje videti da je svet koji si sanjao pokvaren“ (329).

Protuvurječno ideji demistifikacije literarne kreacije, koja je osnovna odrednica romana *Uvod u drugi život*, neobično zvuče, skoro da imaju biblijski ton riječi o veličini i snazi literarnog talenta koji je dar od Boga.

„Bog ti je dao dosta, on zna meru, on zna koliko ti možeš podneti i on te neće pretovariti ničim suvišnim. A ti znaš da onaj koji daje taj i oduzima“ (340).

Sudbina pisca sagledava se kao sudbina *nesretnog bića* kojemu *vek protiče u samobmanama a priznanja mu dolaze kasno*.

Ključno pitanje poetike

Na ključno pitanje poetike – čemu služi književnost odgovor pisca glasi: „sve što pišem služi za odgonetanje“ (28).

Za sebe pisac kaže da se „opredelio za literaturu kao utočište“, otkrivajući tako kompleksnost svoje prirode, koja je i njemu samome najčešće neobjašnjiva:

„Tu se osećam punim, govorim i imenujem iznova, promatram i iznalazim puteve iz ovog Brohovog lunarnog vrta.³ (...) pisac i piše zato što ne može da napiše knjigu kojom bi mogao da se objasni“ (67).

Otkrivajući bez ostatka sebe u svim oblicima dobrog i lošeg, moralnog i nemoralnog, pristojnog i nepristojnog, svjesnog i podsvjesnog, građanskog i seljačkog, pisac namjerava da otkriva tuđe skrivene misli, snove, želje! Ljudskost u njenoj ukupnosti. U postmodernom maniru pisca okrenutog čitaocima i njihovoj želji da u djelu i njegovim likovima prepoznaju sami sebe, kao da se čitaocima nizom pitanja sugerije da su njihovi pojedinačni životi zapravo slika života u ukupnosti, jer konačno svi ljudi imaju slične emocije, razmišljanja, boli, iskušenja:

„Iskrsnu li vam slike nepozvane kao blesak koji osvetli parče pejzaža, neki predmet, neko lice jednom viđeno? Vraća li vam se bez pravog povoda slika drage osobe? Susrećete li u magnovenju prijatelja s kojim se više ne vidate. Čujete li u gradskoj vrevi majčin glas? (...) Zapisujete li išta od onoga što blesne u vama? Ili sve propada u smradu i nesavršenosti – tom vašem obitavalištu? (...) Šta je s dušom? Jeste li uopšte živi? Odsad sam ja vaša napast. Ja ću vas izvrtati kao vučju kožu“ (69).

³ Herman Broh, austrijski pisac.

Zanimljiva je tačka gledišta s koje se pisac obraća čitaocima kao sebi ravnima, kao da se od svih ljudi očekuje da pišu, kao da svi to mogu, kao da je to lako. Ili se ovim riječima sugerise terapijska, ljekovita, oslobađajuća moć zapisanog iskustva, unutrašnjih preživljavanja *onoga što blesne* u svima nama? Čini se da zaista tako misli kad tvrdi da *čovjek piše da bi pomogao sebi* (84).

Pisac sebi namjenjuje ulogu onoga koji, preko vlastitog iskustva, govori o univerzalnom ljudskom, o svemu što nije rečeno i što se prećutkuje, s namjerom da uzburka žabokrečinu i ustajalost životne rutine, aludirajući na Majakovskog koji u poemu *Oblak u pantalonama* izvrće *svoju kožurinu* da pokaže lice i snagu prave ljubavi bez lažnog stida malograđanskog morala.

Odnos stvarnog života i literarnog stvaranja

Odnos stvarnog života i literarnog stvaranja pisac vidi kao centralno pitanje svoje poetike – dva paralelna svijeta za koja ne zna koji nosi prevagu, kako utiču jedan na drugi, koji ga približava, a koji udaljava od vlastite suštine.

Dekodirajući naslov djela u svijetlu traganja za ukupnim značenjskim odrednicama, mogli bismo zaključiti da je literarno stvaralaštvo zapravo Kovačev *drugi život*, koga gradi preslikavajući na umjetnički selektivan način elemente svoga vlastitog života. Važnost susreta s ljudima za pisca je izuzetno velika, tolika da prebacuje sebi što pomnije ne zapisuje sve detalje takvih susreta.

„U knjigu mora da uđe sav svet. Kakvu bih galeriju veseljaka stvorio da sam temeljit i poduzimljiv, da redovnije brinem o tome, da se više ponašam kao pisac, ili barem da više verujem“ (54).

Pisac vjeruje da se o ljudima najviše može saznati upravo od njih samih, što više im se približi, više će saznati, naročito ako se radi o propalim, uništenim ljudima:

„Ako želiš da upoznaš čoveka-ruševinu pojavi se kao pripovedač i uđi u njegov dom“ (55).

Pisati ne znači samo prepuštati se životu kad je pun iznenađenja i uzbudljivih događaja, interesantnih ličnosti, odnosno tražiti avanture kad je život dosadna kolotečina, već znači i istraživati podatke, mjesta, istorijske činjenice, dokumenta.

„Vraćam se na mjesto njenog rođenja, iznosim sažetak istorije samostana i crkve u Remetama; slučajnost je htela da dođem do podataka i da ih proučim koliko se može, jer nameravam jednu svoju junakinju da povežem u prošlosti sa sudbinom pavlinskih mučenika. Govorim o remetskoj Mariji, o zidnom slikarstvu pavlinskog slikara Rangera, o istoriji graditeljstva remetskog samostana, o preinakama i o nadogradnjama koje, u najmanju ruku, prate istoriju samog naroda“ (80).

Realan susret pretvara se u umjetnički tekst

Realni susreti, slučajni ili dogovoreni uvijek su dobra inspirativna potka. Susret s prostitutkom (*Rukopis iz podzemlja*) pisca podsjeća na nekadašnji odnos sa njom, iz koga je neke utiske unio u jednu pripovijetku, a neke sačuvao za roman. O tome kako se i što u književna djela unosi, a što izostavlja i zbog čega to pisac radi, govori se u tekstu između zagrada:

„(Bio sam svojevremeno s njom u Vlaškoj i opis njene sobe izneo u jednoj pripovesti. Izostavio sam detalje porodičnih fotografija na zidu, a zadržao sliku njene majke nagnute nad kazanom u kojem otkuvava već, a rekao sam sebi: pohrani tu sliku za *Uvod u drugi život*)“ (39).

Za drugu prostitutku pisac kaže da radi na knjizi *Rukopisi iz podzemlja*:

„Pripovesti iz podzemlja, to hoćete od mene. Da leškarite i uživate u nesrećnicima. Kako je okrutan život, kako ste vi pošteđeni te vrste nedaća. Istresete jaja doma, ne! Ne vućete se kroz šibljje, ne gudi vetar po vašoj strážnjici, to je sve što sam napisao u posljednje vreme, a Vilmu lažem o radu na knjizi *Rukopisi iz podzemlja*“.

Svoje seljačko porijeklo pisac vidi kao osnovu za posmatranje, razumijevanje i opisivanje svijeta.

„Mislim da je ta seljačka začuđenost pred ovozemaljskim prava stvaralačka nit: tu nema cinizma, to je zahvala. Seljačić, bistar i pametan, hoće sve da dozna, ali kad pretera, postaje pokvarenjak“ (34).

Prošlost i detalji sjećanja na njega

Za svoj način pisanja pisac naglašava da će biti „nemoguć“ i da će se oslanjati na sjećanja i prošlost. U pismu prijatelju iz djetinjstva koji je postao kriminalac i živi u inostranstvu i često mijenja adrese (*Donda, drugaru*), sjećajući se negdašnjih vremena i zajedničkog druženja, kaže:

„Što se mene tiče pokušaću da se ozbiljno spremim i unesem u neku od svojih budućih knjiga što više prizora iz tih naših iskopina, iz te hrpe prošlosti. Ako budem imao snage i volje, ako me ne poklopi neka neman iz džungle ovog društva, pisaću kao što sam maštao s tobom, dakle na nemoguć način, a te će knjige svedočiti o nama, učiniće ih umjetničkim, a to znači iscrpsti sve podatke do krajnje granice. (...) Prošle godine sam ti, mislim lepo, pisao o kući, detaljno i sa uživanjem – toliko toga sam izneo da sam već postavio scenu za neki roman“ (26).

Svrha pisanja (Zašto pisati)

Upitanost pisca pred smislom, odnosno svrhom pisanja trajna je, ali i razarajuća i opasna po njega:

„Zašto pišem? Pitam se i sebi odgovaram: jer se opet gušim. Pišem i stoga što me nešto nejasno uznemirava. Pišući stalno se raspituješ kod samog sebe što pišeš i na taj način otkrivaš da se svakodnevno ruše i osipaju tvoji temelji. Pjesnikova je dužnost da se zatvori! Jer, po Klodelu⁴ poezija je uspomena na zatvorenu crkvu“ (216).

Odnos pisca prema savremenim temama, politici, angažovanosti

Jasno definisano mišljenje o odnosu pisca prema savremenim temama i problemima, kao i o odnosu političke stvarnosti, dakle, vlasti prema angažovanim piscima sadržano je u odgovoru na pitanje zašto ne piše *nešto iz suvremenog života* koje mu postavlja nepoznati sagovornik, koji se predstavlja kao profesor književnosti iz Osijeka. Odgovor glasi da je književnost *sve više u raskidu s poretkom*:

„Politička stvarnost dobrog pisca uvek vidi kao potencijalnog neprijatelja tako da se on i ne oseća njenim savremenikom. Ja ovo vreme ne živim već trpim, a vi takvu stvarnost ne želite, profesore!“ (125).

Za pisce je pitanje odnosa prema politici vrlo često pitanje tipa: biti ili ne biti u pravom smislu te dileme:

„Sadašnji moj čas? – to je uvek pitanje. (...) Moguće je da izbegavam odgovor, ta pitanja sežu dalje, tamo gde se ne osećam merodavnim (...) Ne plašim se toliko da uskočim u protivurečnost koliko se plašim svega onoga što bi me moglo definisati. Moj je politički status: vežbanje strpljivosti, ali to me ne ostavlja i bez svog utopijskog modela“ (350).

Odnos prema stvarnosti i aktuelnom trenutku jasno se određuje kao prećutkivanje, ne iz straha od eventualnih posledica, već što drugačiji odnos zapravo znači miješanje u politiku, a tu je onda kraj dobrom pisanju. Jasno je izražen negatorski stav prema aktuelnoj politici, ali i svijest o tome da je okretanje pisca takvim temama rasipanje snage i talenta.

„Budi velik jedino kad pišeš, izdigni se i progovori nad banalnom svakodnevicom političkih intriga, progovori kako ti misliš da je dobro, o sebi, o drugima, samo progovori što otmenije. Što stvarnost bude krvožednija ti ćeš biti sve udaljeniji od nje...“ (340)

Vrhunski umjetnici nemaju što da traže u politici, jer oni za to nemaju smisla:

⁴ Pol Klodel (1868–1955), francuski pjesnik i dramski pisac.

„Uostalom, svaki je umetnik, ako je prvoklasan, po prirodi stvari utopista, stoga su umetnici slabi političari. (...) Čim vidiš umetnika u politici kloni ga se“ (350).

Kao što ima viziju svojih budućih knjiga, likova u njima, događaja i sudbina pisac ima svoju političku utopiju, svoj ideal slobode.

„Htio bih ti reći: ja sanjam svet i u tome se iscrpljuje moje političko dejstvo. Sanjam o potpunoj slobodi da bi se postigla delimična ili barem podnošljiva, nikako ona u kojoj je propisan optimizam, već sloboda u kojoj je moguća radost što čovek sam odlučuje o svom opstanku i to potpunom i slobodnom voljom koja je plod mišljenja. (...) Snevanje uvek može da posluži preispitavanju stvarnog. Sloboda je na kraju krajeva san o neposlušnosti“ (351).

Ovakav stav prema stvarnosti, društvenoj i političkoj, rezultat je promišljanja o tome da je umjetnik više od običnog čovjeka jer se nada u nemoguće, dok je običan čovjek *životinja koja se nada samo u ono što je moguće da dođe* (351).

O demokratiji pisac misli da ukida samu sebe jer je izgubila suštinu i svoj pravi smisao: *Demokratija nije za svakog* – ovom formulom demokratija se ukida kroz njenu raspodelu“ (351).

Oštar je i prezriv piščev stav prema savremenoj literaturi, izboru tema, angažovanosti književnika i crno-bijeloj tehnici pisanja koja dolazi „odozgo“ i dirigovana je.

„Oni misle da je svaki trenutak sudbonosan, pa (...) pisac nema vremena da se bavi sobom niti uskladi s drugima, mora da usisa u sebe istorijske komadine i rigne ih nazad kao neprobavljene literarne splachine. Po njima pisac nema šta da ispisuje, njegovo je da bljuje. (...) Po njima se lepo pisanje odvaja od stvarnosti, a njihova je gnjavaža istinita“ (184).

O majstorstvu pripovijedanja

Pripovijedanje kao složena i rafinirana umješnost na neobičan način upoređuje se s umijećem vrhunskog zanatstva, kovanja gvožđa:

„Svak zna klepati sjekiru ili kosjer i bacit usijan komad u škip vode. Ali svak ne zna osluškivati cvrčanje. Po tome se razabira dobar majstor od slabog“ (262).

Pisac pred pitanjima

Uznemirenost, ustreptalost pjesničkog, umjetničkog bića sama po sebi je upitanost, vječita upitanost što je svrha svega, pa i samih umjetnika i njihovih djela jer književnik je „nešto više nesrećan od drugih“. (Kao što u pjesmi *Pjesnici* kaže A. B. Šimić: *Pjesnici su čuđenje u svijetu.*)⁵

„A pisac se pita: čemu umetnici? Dok svi pokušavaju da odgovore, on zaprepašćeno gleda svet oko sebe, i sam odgovara da umetnici služe da bi se pitali: čemu umetnici!“ (350).

Pisac smatra da ne treba da se iscrpljuje tražeći odgovore – dovoljno je da razumije pitanja. Pred pogrešnim, nastranim, nejasnim stvarima „njegovo je da se ne zbunjuje, njegovo je, napokon, da brine i da vodi računa da se u tome ne iscrpljuje“ (350).

Književna kritika i kritičari

O književnim kritičarima pisac veoma strogo i bez pardona sudi. Sagledani su kao nezadovoljni, zavisni od politike, nedobronamjerni prema piscima.

„Kritičari, s retkim izuzecima, stoje naspram tvoje individualnosti. Ti zastupaš književnost, oni zastupaju vlast nad književnošću. (...) Društvo u njima njeguje mrzovolju. Sve ono što ne smeju reći nekom drugom, niti prigovoriti politici svojoj hraniteljici, iskaliće na tebi, jer tvoja slobodna pozicija njih ugrožava i tu oni daju maha i oduška nezadovoljstvu. U ime slobode mišljenja otvaraju im se stupci da pljuju po umetnicima“ (339).

Baviti se pisanjem znači biti izložen javnosti, dobronamjernoj i nedobronamjernoj. Nije dovoljno biti talentovan, pisati, objavljivati. Treba imati snage i vještine da se odbrani od strelica odapetih sa svih strana, od kolega pisaca, književne kritike, suda javnosti, političara. Treba se znati odbraniti od napada literarne i neliterarne prirode, od neprijatelja i takozvanih prijatelja.

„Bolje je što te napadaju, tako ćeš se izoštriti, oni te samo privremeno onemogućavaju, a trajno naoružavaju. (...) Napadi jednih uvek bacaju u zagrljaj drugima, toga se čuvaj. Onima koji te napadaju ne odgovaraj, a onima koji te brane ne veruj“ (341).

Simbolika i motivi biblijskog, umjetnici i vjera, odnos prema religijskom

Simbolika i motivi biblijskog prožimaju cijeli roman *Uvod u drugi život* i direktno korespondiraju s poetičkim načelima djela. Čak i kada su u literar-

⁵ A. B. Šimić, *Teški zrak*, Biblioteka Zlatna kolajna, Školska knjiga, Zagreb, 2012, str. 18.

nom predlošku uvijeni velom ironijskog i grotesknog biblijski motivi i simbolika zadržavaju svoj čvrsti semantički nukleus koji pisac u postmodernom maniru preoblikuje shodno njihovoj funkcionalnoj i ekspresivnoj ulozi u djelu. Prisnost s biblijskim temama i simbolikom suprotstavljena je ironičnom tonu i doživljenosti, ali ipak čuva snagu svoje simboličke i metaforične semiotike u poetičkom prosedeu romana. Određenjem da se *nada u nemoguće izražava umjetnošću* pisac iz posebnog ugla osvjetljava pitanje definicije umjetnosti, odvajajući pritom umjetnike od običnih ljudi jednom neobičnom vjerom koja je samo njima svojstvena.

Originalan je stav o tome da jedno vrijeme u kome nema vjere ne može imati ni istinu u smislu istinskog prikaza preko umjetnosti. Poseban, tako specifičan odnos prema vjeri pisca određuje i u literarnom smislu.

„Svaki je čovek u stanju da kaže istinu (...) ali znaš šta mu nedostaje? Vera. Ako veruje ne boji se posledica što bi ih mogao snositi. Naše je vreme bez prave vere, a to znači ostaće i bez istine“ (352).

Životne patnje sagledane su kao univerzalni oblik Hristova stradanja i sudbine, a pisci, poput Hrista, podnoseći muke s njime se sjedinjuju.

„Na ovaj ili onaj način ispisujem jednu beskrajnu povest stradanja, a u osnovi toga je ista pripovetka, a to je pripovetka o Hristu. (...) Hrist je univerzalni model u rasponu od najuzvišenijeg do najnižeg (Ako je Bog gornja tačka, a Čovek donja). (...) Pišući (ili ako hoćeš verujući) mi se s njim sjedinjujemo i mi sve ovo, uprkos neslaganju, podnosimo s radošću“ (352).

Ključnu hrišćansku simboliku, moćnu i svima razumljivu pisac koristi i u oblikovanju likova. Simbolika raspeća istetoviranog na grudima mladića *koji je od svojih dvadeset sedam godina šest proveo u zatvoru* dobija dimenziju njegovog poimanja svijeta – nosi je jer *to pokazuje da je ljudsko biće* (353).

Riječi koje govore o duhovnom rastu na putu ka Bogu zapravo su metafora za piščevo stvaranje:

„Kad stupate u avanturu čitanja pratite moje obraćenje; ono se nazire u protivrečnostima ili u povici na mnoga sveta mesta. I kad sam hulitelj na putu sam postizavanja. Svaka je moja radnja mistični rizik. Vreme u kojem živiš moraš napuniti jezom, jer živiš u borbi s utvarama“ (362).

Konačno, djelo predstavlja neku vrstu intertekstualne polemike s biblijskom tematikom i njenim semantičkim izvorima. Čini se da u stavu pisca ima nečeg arhetipskog, neke pagansko-hrišćanske mistične mješavine karakteristične za ljude našeg, crnogorskog podneblja.

Pejzaž

Kao simbol stvarnog, realnog, pejzaž treba da bude osnova da pisac stvori „intenzivnu stvarnost“ odnosno izgradi svijet i magiju sopstvenog književnog djela.

„Pejzaž je čudo. I kad god možeš zadrži se i promatraj ga bilo da je pust ili divalj, da je gradska strma ulica pod kaldrmom ili pustara sa telegrafskim stubovima, bilo da je potocima izrovana ilovača, ili neplodno potpareno polje, bilo da je skup ruševina s drevnim ostacima ili pašnjak dovoljno bogat da možeš osluškivati kako striže životinjski jezik – dakle, zadrži se i promatraj pejzaž sve dok ne postane halucinant“ (342).

Ovaj značajan autopoetički stav podrazumijeva fascinaciju pejzažom kao predloškom koji formira sliku u svijesti pisca nakon čega treba da „gubi realno obeležje“ čime će se na umjetnički način „prevazići postojeća a dobiti intenzivna stvarnost“.

San kao tehnika i mogućnost

„Često koristim tehniku sna. Svaki moj dodir s prirodom vraća me djetinjstvu i mnogim čistim stvarima“ (347).

Poimanje odnosa sna i literarnog stvaranja na specifičan način dekodira se u iskazima kojima se sugerije da je život san, a pisanje buđenje iz njega.

„Svaki put kad pišeš ti se budiš iz sna“ (352).

Na određivanje odnosa sna kao automatske, podsvjesne, fiktivne realnosti i sna kao tehnike i mogućnosti za oblikovanje literarnih sadržaja upućuje nas pisac koji u šetnji Kalemegdanom autoru poeme *Gubilište*⁶ kazuje svoj sud o djelu precizno navodeći sve što smatra dobro urađenim u smislu provedenog literarnog postupka.

„Tvoj grad je kao san, a priroda kao tajanstvo; dopalo mi se to što si uspostavio svoju zakonitost koja odvaja umetnost od života, a to si precizno izveo“ (348).

Imena likova

Znajući očigledno vrijednost izreke „Nomen est vomen“ pisac, kao prefirjeni, izbirljivi esteta, s posebnom pažnjom bira imena za svoje književne likove.

„U poduljem spisku učenica i dobrotvora Zadruge pronašao sam ime junakinje (misli se na Malvinu Tripković, primjedba autora); tu sam probirljiv

⁶ Poema *Gubilište* hrvatskog pjesnika Marka Grčića.

i neodlučan i po sto puta se preispitujem dok mi ime ne legne. Jedan mi je pisac rekao da je odabir imena posebna kultura“ (345).

Pisac i čitaoci

Govoreći o čitaocima uopšte (važna tema jer knjige „žive“ samo ako ih neko čita), pisac sagledava sebe kao čitaoca kojega dobra „knjiga opija i baca u vrtlog“. Knjige su, kaže on, dragocjenost i svaka ima „žig što ga je majstor utisnuo“. Za tim žigom on kao čitalac sa strašću traga. Oduševljen je onom vrstom knjige kod koje su „podaci poređani kako valja, kad su činjenice jasne, kad je stvarnost tajanstvena, kad sam opčinjen čudom koje se, ulaskom u knjigu, preobrazilo u čudesno, kad je sve nedokučivo, sve misterija, a sve tačno.“

Opisavši knjige koje voli da čita, Kovač upravo opisuje vlastita djela jer sve rečeno u citiranom opisu je tako vidno u samom romanu *Uvod u drugi život*. Za loše knjige ironično-duhovito kaže da su „smrt za probavu“ i da je jedina sreća što ne živi tamo „gdje je čitanje loših knjiga direktiva“, pa ih bez žaljenja može „hitnuti vanka“.

Razmišljajući o čitaocima uopšte, kao potpuno tačnog, sjeća se Borhesovog suda da je dobar čitalac rijetka ptica. Najbolji, pak, čitalac je „onaj čitalac koji dok čita žali što sam nije napisao tu knjigu“ (343).

Zaključujemo dakle, najbolji je čitalac onaj koji sam teži literarnom stvaranju, odnosno onaj koji se upušta u igru razotkrivanja smisla djela, u duhu postmoderne okrenutosti čitaocu budući da postmoderna literatura i ne računa na široku čitalačku publiku i tradicionalni pogled na svijet već od čitalaca zahtijeva osim poznavanja literarnih obrazaca i razumijevanje istorijsko-civilizacijskih i kulturnih modela i njihovih značenja.

Dokumentarnost i istinitost

Dokumentaristički privid važna je osobina postmodernog postupka. Odnos dokumentarnog i literarnog u postmodernom postupku doveden je do delikatnosti višega reda. (Poznato je da je dokumentaristički privid pitanje koje je uzburkalo srpsku književno-kritičarsku scenu povodom djela postmoderne orijentacije, naročito u slučaju Danila Kiša.)

Kovač za sebe kaže da ne želi „biti književni dokumentarist već samo onaj koji usvaja dokumentaristički privid“ koga će „povremeno narušavati neverovatnim slikama“. Na pitanje sagovornika kako je došao do *Životopisa Malvine Trifković* pisac detaljno objašnjava kako je taj roman nastao, kako je otputovao u Budimpeštu da vidi mjesta „gde bi se Malvina mogla kretati“, na koji način je dao ime glavnoj junakinji, kako je posmatrajući starice koje po

podne piju čaj u hotelu *Astorija* zaključio da rošavo lice jedne starice zagledano u njega treba da poveže s Malvininim družbenicima iz doma. Spajanjem dokumentarnog, životnog i umjetničke projekcije toga „biografija se na neki način utemeljila“.

Napisati roman ne znači sjedjeti u udobnoj fotelji ili za radnim stolom već to zna biti dug put koji podrazumijeva slijeđenje istinitosti, istraživanje dokumenata i traženje činjenica:

„Želeo sam da to bude knjiga u kojoj će moja uloga biti uloga njuškala. Raspolagao sam jednim testamentom i snopom porodičnih fotografija uglavnom s otpada ili dobijenih od znalaca koji su sređivali stare škrinje, ili preturali po spremištima. (...) Kad sam u antikvarnici pronašao raspadnuti godišnjak Srpske pravoslavne prosvetne ženske zadruge sv. Majke Angeline u Budimpešti sve je bilo rešeno...“ (344).

O korišćenju dokumentarne građe u svojim djelima autor kaže da će se dokumentarnošću služiti na poseban način. Ne krije i otvoreno saopštava da je opis žandarske uniforme pronašao u časopisu *Policija* i uzeo ga odatle čime će zadovoljiti književne radoznalce *što se oduševljavaju tom vrstom istraživanja*, ali i onim *književnim nesrećama* (kako duhovito rečeno, u duhu narodnog jezika) *koje će se naći da ospore originalnost*. I jednima i drugima pisac se podsmijava stoga što je njemu potpuno prirodno da opise ove vrste, koji se ne boje ličnim utiskom, treba jednostavno preuzeti jer ne može *iz prsta isisati onaj opis žandarske uniforme čak i da (...) je kompletnu imao u šifonjeru*.

Asocijativne veze

Asocijativnim putem pisac povezuje svoje literarne kreacije poput lika Malvine i njene sudbine sa sopstvenim iskustvom a nekim trgovcem konjima kojega je sreo u hotelu u kome je boravio:

„Gadan tip, uvek okružen kurvama. Jednom me, u prisustvu moje prijateljice, nagovarao na prljave poslove u njegovom apartmanu. On me zacemento podstakao da bi Malvinu mogao povesti neki kupac konja koji odseda u hotelu“ (345).

Boraveći u Budimpešti pisac upija utiske o gradu, ljudima, ambijentu i misli su mu potpuno okrenute ka budućoj knjizi o Malvini.

„Kad tragaš za materijalom prosto je neverovatno kako svuda iskršava. Ti misliš na knjigu a likovi se pojavljuju i nude ti se. (...) Kad uporno rešavaš sudbine junaka i kad si opsednut, svakodnevnih stvari priskaču ti u pomoć, jer sve što postoji želi da bude opisano, sve je u neku ruku, mitski podsticaj da se dođe do stvarnosti“ (346).

Život ima napisane knjige

U svojoj opsjednutosti stvaranjem književnog djela pisac poima da mu se u utisku nudi sve jer sve postojeće *želi da bude opisano*, a on sam pravi izbor od toga da bi došao do one stvarnosti, koja je za njega jedina prava – književno djelo i njegov svijet.

Ljudske sudbine i sam život nepregledno su inspirativno polje pisca. Tamo su knjige već napisane, pisac samo treba da pametno poreda ljudske sudbine, uobliči ih u *knjige kakve niko ne piše*.

Poput Balzaka koji je kazao da je život najveći romansirer i da će on biti njegov sekretar, Kovač kaže da će kupusare ljudskih sudbina samo pametno poređati vodeći se *estetikom otpada i rashodovanog života*, koristeći, dakle, tematiku i motive ružnog u životu jer je to realnost i naličje lijepog u njemu. On zna sasvim pouzdano da će unijeti značajne novine u proznu tehniku i dati joj novi sklad i ritam.

„Ja bih voleo da budem pisac koji na darovit način pronalazi već napisane knjige kakve već niko ne piše. U stvari, to je želja da moje knjige budu drugačije. I ako se nekad nađe takva budala koja će ziniti u čudu i misliti da sam kradljivac, to će ostati samo stvar te budale i dakako prilog istoriji budalaštine, jer književnost je prostrano polje, na nj istrčava sve i svašta... Dakle, ako izađe takva budala s predlogom da sam lupež mogu samo da kažem da sam u tome uživao i veselio se majstorstvu, divio se spretnim prstima u izvođenju estetike otpada i rashodovanog života, skladateljskom umeću jednog novog ritma prozne tehnike“ (346).

Takve knjige biće bez slatkorječivosti i sofisticiranih tema jer sve što pisac ima da kaže „zahvaćeno je iz mraka“.

Poetički stavovi drugih

Sistem autopoetičkih stavova u romanu, kao što je već kazano, čini zanimljivi poetički mozaik. Njega ne tvore samo autopoetički stavovi pisca već i shvatanja i stavovi njegovih sagovornika, poznanika, prijatelja a naročito umjetnika, pisaca s kojima razgovara o književnosti, stvaralaštvu, umjetnosti. *Prijatelj J. Osti* mu kaže: „Poezija je čarolija koja nam pomaže da se odupremo uvredama“ (88).

Reminiscentno vraćanje djetinjstvu (*U znaku demijurga, rođako Tina*) sadrži sažeti poetički kredo rođake Tine:

„Ništa nemoj pisati ako nisi u stanju da svog čitaoca odvedeš na krivi put“ (111).

U poglavlju, koje se sastoji od pisama prijatelja i odgovora na ta pisma, nailazimo na kritiku Kovačevog teksta *Pismo prijatelju*. U dijaloškoj formi, putem pisama, sučeljavaju se stavovi pisca i njegovog prijatelja (*Prijateljsko dopisivanje*):

„Odmah da ti kažem da mi se ne dopada, ne samo zbog preterane upotrebe prideva već mi je u osnovi lažan čak i kad bih znao kome je namijenjen. (...) Više neću da ti opraštam odbijajući ti na mladost. (...) Sloboda se sastoji od pravila, to je svima poznato. Da si se vladao po tim pravilima, tvoj tekst ne bi ostao nepročišćen“ (119).

Kao odgovor na ovako ozbiljne zamjerke prijatelja u vezi s načinom pisanja, pisac objašnjava da je samo riječ o određenom literarnom postupku, bez želje da polemiše i da se pravda:

„Ti hoćeš po svaku cenu da mi pripišeš prevaru, jer izbegavam da govorim istinu. Ostajem pri onome što sam rekao u Pismu da je istina uvek s one strane. Hteo bih da skinem jednu misteriju, a to je da ja takvog prijatelja nemam, a da ga imam to od njega ne bih tražio. Ovde sam se poslužio jednim klišeom, nadajući se da ću u njegovom okviru ponuditi sadržinu; sudeći po tebi u tome nisam uspio“ (121).

Sa autopoetičkim načelima intertekstualno korespondiraju kao manji sistemi poetički stavovi piševih prijatelja, slikara Glavurtića i pisca Miodraga Bulatovića, koji su kao citati ugrađeni u vidu savjeta. Slikar Glavurtić kaže:

„Mi na zemlji vršimo popis božjih darova i mi nismo ništa drugo do božji poverenici. Možda su neki od nas još i blagajnici koji zbrajaju i oduzimaju“ (215).

Na komentar pisca da on nema ništa za zbrajanje ni za oduzimanje kaže: „Svi imaju i svi zbrajaju. Srebraljupci srebro, duhovni ljudi svoje postupke. Samo se jedan zavetovao siromaštvu i on je raspet. Drugi su lašci i razbojnici“ (215).

Roman sadrži manji, ali cjeloviti poetički podsistem pisca Bulatovića (poglavlje *Razgovori u Beogradu*) sročen u vidu savjeta mlađem kolegi:

„I ono što si precrtao u rukopisu ponovo pročitaj, ti ne znaš u kakvom si raspoloženju bio kad si to prekrizio. Ono što je danas odbačeno sutra može da vredi. (...) Ostani ono što si sad, a piši sve bolje. Ostani puki siromah sa celom skalom svoje nesnalažljivosti. I čudi se svemu kao i dosad, kao što si bio začuđen gradom kad si ga prvi put video. Osvrći se i posmatraj sve. Ako budeš dosledan i uporan mnoge će se slučajnosti upravo tebi dogoditi. Otidi kad god možeš u sobu svoga detinjstva. Otuda ćeš najbolje videti da je svet o kome si sanjao pokvaren“ (338, 339).

Ovaj zanimljivi poetički sistem sadrži i sljedeće stavove:

- treba se privići na kritičare koji „zastupaju vlast nad književnošću“ dok pisac „zastupa književnost“;
- vlast je „uvek poštenija od pisaca koji joj služe“;
- ne treba sanjati o slavi i priznanju;
- predano zaći u erotski život i praviti skandale;
- ne baviti se politikom i izdići se iznad toga;
- ne odgovarati ni na pozitivnu ni na negativnu kritiku;
- posvetiti se pejzažu;
- stalno bogatiti i usavršavati svoj duhovni svijet.

I dijametralno suprotne stavove, s uvredljivim prizvukom, pisac unosi u djelo – poznantik, koji sebe naziva „malim čovjekom“, definiše odnos pisca prema istini, društvenoj stvarnosti i istoriji:

„Ako čovek u svom poslu ne teži da bude prvi, onda neka ga se ne laća. To ti savetuje mali čovek. A sad još i ovo: izbegavajući istoriju, ti izbegavaš i roman. A što se onda baviš time? Nije dovoljno čačnuti mečku. Stvari se isteruju ili ne počinju. (...) Da zahvatiš otuda gde ima šta, ili da čepkaš po bajatim ostacima književnog jela. Izem ja sve te pravce i škole“ (107).

Poezija i proza

Pisac pravi jasnu razliku između poezije i proze i vidi svoju izražajnu snagu drugačije u oba vida pisanja:

„Učinio sam to kao pripovedač, jer sam uspešnije iznosio slike-priče o razvalini, o njenom položaju u temeljima mog detinjstva, nego što sam to sazeo u pesnički ritam. Svoj sam položaj opisao kao položaj nagnutog nad ponorom. Vraćanje razvalini je moja poetska staza, stih je blesak koji me pronalazi, stih je senzacija koja poseduje vrednost pronalaska“ (124, 125).

U obliku poeme naslovljene *Razvaline* razrađena je ideja o tome kako pisac/pjesnik vidi poeziju uopšte i u svom vlastitom stvaralaštvu. Poema sadrži biblijske motive i pozivanje na samog Boga kome se u Kovačevom romanu uvijek daje neka druga, neka nova dimenzija, s elementima skrnavljenja svetosti bizarnim i erotskim motivima i slikama. Za svoju poemu kaže da *nastaje odlukom Boga* i da je njegov portret:

*Ponižen u ovom gradu pevam u njegovu slavu
Povest nedaća i ljubavni poraz
I sve drugo što ovaj grad skriva u meni
Biće iskazano bez dvoumljenja* (125).

Ironijski je obojeno pozivanje Boga za pomoć, pisac hoće *neke stvari* da Bog i on *srede zajedno* jer *biće govora o svemu složenom i protivurečnom*. Poema sadrži najvažnije autopoetičke stavove o temama i motivima kao izboru za pisanje, takođe i o samom metodu pisanja. Erotski motivi, kao markantni lajtmotivi u romanu, našli su mjesto u ovom lirsko-epskom segmentu djela i skladno se tu smjestili u duhu autorove ideje da opisuje *grad i one kvartove koji su nedostupni* Bogu, ljude s dna života, prostitutke, čudake. I sebe samog u svemu tome.

*Mrzim klesare koji razrađuju
Biblijske priče
U plesnivoj ornamentici. (125)*

Biblijskom simbolikom pisac zapravo u literarnom predlošku određuje svoj odnos prema religijskom, koje se u postmodernom maniru takođe dekonstruiše, i namjeru da sve to, tako posebno u njegovom doživljaju, bude drugačije viđeno i u njegovoj literaturi.

Živjeti i pisati isto je

Pisac ima svoje nedoumice. Iako odlučan da piše na nov način, o čemu je sanjao još u djetinjstvu, pita se je li na pravom putu i hoće li težnja za novinama učiniti da „zastrani“:

„Hoću li uspeti jednostavnu pripovest preneti drugima ili sam zastranio u pronalascima?“ (64).

Piščevo poimanje književnosti svodi se na književnost kao jedini mogući životni izbor, kao jedinu mogućnost da bude srećan. Konačna svrha književnosti u koju ugrađuje „arhiv ličnih podataka“ jeste da se „opire prolaznosti“:

„Sa izvesnom čvrstinom mogu da kažem da je pisanje za mene nešto što se opire prolaznosti. To je jedna moja beskrajna sreća, jedna savršena dijalektika moje usamljenosti. Literatura do kraja ostaje moja jedina briga, a knjige neki arhiv ličnih podataka. Na koncu: sve su to ispravci koji ponekad odražavaju iluziju o našoj sreći“ (65).

Živjeti i pisati isto je. Stoga se razočaranje životom prenosi i na književnost; u trenucima potpunog očaja sve gubi smisao:

„Potištenost celovita. Samoubilačke misli. Sve u isto vreme: besparica, nezvesnost, očaj, ljubomora, nemoć. Gađenje na književnost, na laž poziva“ (67).

Osjećaj depresije, pesimizma i malodušnosti pred pisca postavlja najteže pitanje: „Hoću li moći da pišem, ta je li to važno i za koga osim za mene“ (124).

Otrovna je sumnja u svrhu literarnog poslanstva:

„U vremenu bez kretanja, u društvu bez moralne razboritosti i znatiželje, šta mogu drugo da radim osim da se jadam. Kad bih barem uspio u onome što radim (ali, avaj, što radim) da sprovedem ideju jadikovke, lakše bih podneo sve ovo. Ko će strgnuti masku optimizma ako ne onaj koji trpi“ (124).

Pisanje je ljekovito i vrsta je samopomoći.

Preko nesreće koja je vidljiva (kao u primjeru čovjeka s ožiljkom na licu u priči *Ante Palaversa*) pripovjedači lakše sagledavaju ljudske sudbine jer „samo ona nepogrešivo otvara prošle živote i mi ih sagledavamo lakše nego obično, i prenosimo ih dalje kao pripovedači, ovde smo upravo stoga da sve uočavamo – a i sami se krećemo istim putevima, uz božju naklonost, dakako“ (91).

Živeći sa literaturom i za nju, pisac kao da ne može ni vazduh da udahne a da pritom ne misli na pisanje, ili da to ne postane nešto vrijedno da se zapiše: „Jutrošnji blagi zrak donosi do mog prozora dah umirućeg. Što da to ovde ne zapišem: sasvim blizu neko je ispustio dušu (71).

Ovaj poetski stav čini temelj piščeve životne orijentacije i smisla postojanja. Vrijeme koje prolazi ni sazrijevanje koje donosi nije ga promijenilo. U intervjuu za *Pobjedu* na pitanje novinara: „Uspijevate li zamisliti svoj život bez pisanja“, M. Kovač je odgovorio: „Ne. To je moj izbor. Uz sva odricanja i sve muke to je bio jedini izbor. I sve ostalo što sam sam izabrao manje-više stoji kao jedini način života“.⁷

Zaključak

Roman *Uvod u drugi život* može se sagledati kao kompleksna, zanimljiva autopoetička ispovijest čiji su elementi u fragmetima „rasuti“ po čitavom djelu. Poetički stavovi autora ne štrče i ne djeluju izolovano već su lijepo uklopljeni u pripovjedačko tkivo korespondirajući s ukupnim svijetom djela. Oni na jednoj strani bogate lik autora, odnosno pripovjedača, njegov intelektualni profil i umjetnički sentiment, a na drugoj strani, kao njen temelj, mozaički formiraju i kompletiraju poetičku sliku djela.

Autopoetički iskazi u djelu izgrađuju autentičnu filozofiju literature, u kojoj je određeno mjesto inspiraciji, ljubavi, slobodi, vjeri, politici.

Autopoetički sistem djela, treba i to naglasiti, korespondira s eksplicitnim stavovima pisca najčešće izraženim u brojnim intervjuima. „Danilo Kiš je često umio reći: treba težiti onoj knjizi kakvu bi i sam volio čitati od nekog

⁷ Vlatko Simunović: *Neodgovorni smo pred slobodom koju imamo*, (intervju sa M. Kovačem), www.pobjeda.me, preuzeto 5. januara 2013. godine

drugog pisca. Ali čitava majstorija jest u tome da pišeš knjigu onako kako je prije tebe nitko nije pisao. Šklovski je govorio da je romanopisac Kolumbo koji otkriva nepoznato.“⁸

Literatura

- Beker, Miroslav: *Tekst/Intertekst*, U *Intertekstualnost@intermedijalnost*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1988.
- Čurčinov, Koljević, Kovač, Kulenović, Lešić, Petković: *Moderna tumačenja književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1981.
- Hačion, Linda: *Poetika postmodernizma*, Svetovi, Novi Sad, 1996.
- Jerkov, Aleksandar: *Nova tekstualnost*, Unireks, Nikšić, 1992.
- Kojen, Leon: *Metafore, figure i značenja*, Prosveta, Beograd, 1986.
- Lotman, Jurij: *Struktura umetničkog teksta*, Nolit, Beograd, 1976.
- Lotman, Jurij: *Semiosfera*, Svetovi, Novi Sad, 2004.
- Najal, Lusi: *Postmodernistička teorija književnosti*, Svetovi, Novi Sad, 1999.
- Oraić Tolić, Dubravka: *Teorija citatnosti*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990.
- Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1997.
- Solar, Milivoj: *Teorija proze*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989.
- Solar, Milivoj: *Ideja i priča*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 2004.
- Škreb, Zdenko, Stamać, Ante: *Uvod u književnost*, Zagreb, Globus, 1986.
- Uspenski, Boris: *Poetika kompozicije. Semiotika ikone*, Nolit, Beograd, 1979.
- Velek, Rene i Voren, Ostin: *Teorija književnosti*, Nolit, Beograd, 1998.
- Ženet, Žerar: *Figure*, Nolit, Novi Sad, 1986.
- Ženet, Žerar: *Figure V*, Svetovi, Novi Sad, 2002.

⁸ Muharem Bazdulj, “Danas vidim samo znake pustoši” (intervju s M. Kovačem), *Dani*, broj 246, *Oslobođenje*, Sarajevo, 1. mart, 2002.

Svetlana ČABARKAPA

**AUTO-POETICAL ATTITUDES IN
INTRODUCTION TO ANOTHER LIFE BY MIRKO KOVAČ**

The present paper aims to determine the nature and functionality of auto-poetical attitudes in the novel *Introduction to another Life* by Mirko Kovač, in the overall world of the work, its narrative structure and formation of the main hero – narrator, young writer. Auto-poetical attitudes, as an important element of the work poetics, embrace the whole system, the set of rules, instructions, self-instructions and contemplations on how to write and what is the final point and reason for writing. Embedded into the narrative, they contribute to dispersion and discontinuity of narrative flow, making it a complex postmodern structure.

Key words: *auto-poetical attitudes, auto-poetical system, poetics of novel, laboratory of writers*